реакції) та ігнорування. Вчителі наголосили про існування багатьох перевагах та деяких недоліків для звичайних учнів у їхній взаємодії з ровесниками з порушеннями інтелекту. Розуміння основ інклюзивної освіти учнями сприяє розвиткові соціальної компетенції однолітків з порушеннями інтелектуального розвитку в початкових класах.

Оскільки Україна перебуває на шляху розробки та втілення інклюзивної програми, то основні зусилля у вирішенні проблеми діагностики і психічного розвитку цієї категорії дітей в основному зосереджено на тому, як інтенсифікувати процес взаємного пристосування дитини та суспільства.

Велика увага при цьому приділяється вирішенню проблеми раннього прогнозування і своєчасному запобіганню недоліків у навчанні дітей з особливими потребами, так як для їхнього навчання і розвитку створені специфічні умови самою природою. При такому підході забезпечується подолання психічного бар'єру у процесі об'єднання нормально розвинених дітей і дітей з особливими освітніми потребами в одному класі, в одній школі, так і в цілому суспільстві, яке нарешті почне розглядати цю категорію людей, як свою складову частину.

Список використаних джерел

1. Банч Г., Валео Э. Влияние специального и инклюзивного образования на установки сверстников: практическое и теоретическое исследование // Журнал исследований социальной политики. – 2008. – Т. 6. – № 1. – С. 23-52.
2. Даніелс Елен. Р., Стаффорд Кей. Створення інклюзивних класів // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / Ред. кол. Н.Софій, І.Єрмаков та ін. – К.: Контекст, 2000. – 336 с.
3. Інклюзивна освіта // Завуч. – 2008. – №19-20 (349-350). – С.43-57.
4. Коззуол М., Фріз Р., Лютфійя З. Роль учнів без психофізичних відхилень у становленні соціальної компетенції однолітків з порушеннями інтелектуального розвитку в інклюзивних класах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.canada-ukraine.org/LastiwkaArticles/Article3_Inclusion% 20of%20Learning%20Disabled%20Students_Nowicki_Sandieson.pdf.
5. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Монографія. – К.: «Самліт: Книга», 2009. – 272 с.
6. Найда Ю., Софій Н. Громадянська освіта: методичний посібник для вчителя. – К.: Етна-1, 2008. – 194 с.
7. Тарасун В. Раннє прогнозування і запобігання труднощам у навчанні як умова інтеграції дитини з особливими потребами // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / Ред. кол. Н.Софій, І.Єрмаков та ін. – К.: Контекст, 2000. – 336 с.

The article is devoted to the problem of becoming of relations of children in an inclusive class. The results of researches of foreign scientists which are engaged in the questions of the inclusive teaching are reflected.

Keywords: inclusive class, children with violations of psychophysical development, relations of children, teachers.

Отримано 18.09.2010 р.

УДК 376.4:159

С.Д. Яковлева

СТАН МОТИВАЦІЙНО-ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

В статті розглядаються проблеми навчальної діяльності дітей з затримкою психічного розвитку. Представлено вплив на навчальну діяльність молодших школярів емоційно-мотиваційної складової психічних процесів.

Ключові слова: затримка психічного розвитку, психофізіологічні властивості, нервова діяльність, емоційно-мотиваційна сфера.

© Яковлева С.Д.

В статье рассматриваются проблемы учебной деятельности детей с задержкой психического развития. Представлено влияние на учебную деятельность младших школьников эмоционально-мотивационной составляющей психических процессов.

Ключевые слова: задержка психического развития, психофизиологические свойства, нервная деятельность, эмоционально-мотивационная сфера.

Найголовнішою рисою педагогічної культури має бути відчуття духовного світу кожної дитини, здатність приділити кожному стільки уваги і душевних сил, оскільки необхідно для того, щоб дитина відчула, що про неї не забувають, її горе, образи, страждання поділяють [2].

Повсякчас маємо справу з проблемою учнівського невстигання і для подолання його необхідно визначити причини цього явища. При затримці психічного розвитку де немає вад психофізичного розвитку причинами поганої успішності можуть бути:

- синдром хронічної неуспішності (високий рівень тривожності або високі батьківські вимоги);
-синдром відходу від дійсності (застрягає на грі, переводить її в уяву); відсутність пізнавальних процесів;
-занедбаність.

Неуспішність навчання в початкових класах у декого з учнів пов'язана з індивідуальними відмінностями у психічній діяльності (уповільнений темп).

Затримка психічного розвитку може бути пов'язана із несприятливими умовами виховання. Соціальна причина цієї аномалії не виключає її патологічного характеру. Як відомо, при ранній і тривалій дії психотравмуючого чинника можуть виникнути стійкі порушення нервово-психічної сфери дитини, які зумовлюють патологічний розвиток особистості, який проявляється у невмінні гальмувати свої емоції та бажання, імпульсивністю, відсутністю почуття обов'язку та відповідальності[1].

У багатьох випадках є тенденція до згладжування інтелектуального дефекту з віком, що в кінцевому результаті призводить до досягнення нормального інтелектуального рівня або до значної компенсації дефекту при соціальних умовах навчання.

У проблемі причин учнівської неуспішності дотепер не уточнені рамки.

Для дітей із ЗПР характерні**:** незрілість моторики, що утруднює вироблення рухових шкільних навичок (часто ці діти розгальмовані, рухи в них різкі, недостатньо координовані й чіткі, характерними є зайві рухи), що проявляється у цілеспрямованих видах діяльності (письмо, малювання, ручна праця), сполучення емоційно-вольової недостатності з негрубою інтелектуальною недостатністю у вигляді переваги наочно-образного, наочно-дієвого мислення над абстрактно-логічним; недостатність словесно-значеннєвої пам'яті, недорозвинення складних форм мислення, підвищена, стомлюваність через активну увагу, виявляється ослаблення контролю й програмування діяльності, цілеспрямованої уваги. Помітно знижений контроль за власною діяльністю, що позначається на письмових роботах.

Діти важко встановлюють причинно-наслідкові зв'язки, усвідомлюють різницю між частковим і загальним. Особливо важким для них є матеріал для запам'ятовування, який потребує усвідомлення зв'язку між частинами. У дітей відсутній інтерес до навчання, з'являється шкільна неуспішність і дезадаптація.

Комплексне клініко-фізіологічне й психолого-педагогічне вивчення й досвід експериментального навчання таких дітей показали, що вони мають потребу в спеціально організованих умовах навчання й виховання.

На навчальнудіяльність чинить вплив як мотиваційно-поведінкова сфера. так і стан психо-фізіологічних функцій.

Було обстежено 73 дитини молодшого шкільного віку із ЗПР (класи ІПК), які були поділені умовно на 4 підгрупи згідно стану нервових процесів: швидкого реагування клітин головного мозку, процесів збудження, гальмування та перемикання кори великих півкуль, що забезпечує психофізіологічні властивості навчальної діяльності через діяльність вищих психічних функцій: памяті, уваги, мислення Підгрупи були представлені сильним (12 осіб), середнім (15 осіб), нижче-середнього (35 осіб) та слабким(10 осіб) типами нервових процесів.

Групу контролю представляли діти молодших класів загальноосвітньої школи такого ж віку. Вона була поділена на підгрупи за типом нервових процесів подібно до експериментальної групи.

Мотивація та поведінкові реакції дітей з ЗПР за Ю.З.Гільбухом відповідно до типів нервових процесів розподілилися наступним чином. (Дані представлені в таблиці 1).

Табл. 1.

Мотивація щодо відвідування школи та поведінка дітей молодших класів з ЗПР за Ю.З.Гільбухом.

показники	групи							
	Учні з ЗПР				Учні ЗОШ			
	Сильний тип п=12	Середній тип п=15	нижче середнього	Слабкий п=10	Сильний тип п=11	Середній тип п=76	нижче середнього п=36	Слабкий п=41
Мотивація до навчальної діяльності	24,17 ± 1,09	20,47 ± 1,58	17,89 ± 1,14	11,9 ± 0,98	26,82 ± 1,97	27,9 ± 0,93	20,92 ± 1,66	16,34 ± 1,58
Поведінкові реакції (загальна оцінка)	29,5 ± 4,5	30,3 ± 4,25	26 ± 2,4	27,5 ± 1,76	29,4 ± 4,89	25,7 ± 2,02	23,7 ± 3,03	27,7 ± 2,72

За даними таблиці відмінність серед типів нервової системи дітей контрольної та експериметальної груп спостерігається у мотиваційному компоненті підгруп з слабким типом нервових процесів та у підгрупі дітей з тпом нервових процесів нижче середнього (слабкий тип нервових процесів дітей з ЗПР - 11,9±0,98; слабкий тип нервової системи дітей ЗОШ -16,34 ± 1,58; нижче середнього відповідно: діти з ЗПР 17,89 ± 1,14 та діти ЗОШ - 20,92 ± 1,66), тоді як в підгрупах з сильним та середнім типами нервових процесів відмінність була незначною.

Щодо поведінки, то вона практично не відрізнялася у двох групах. Лише в дітей з середнім типом нервових процесів спостерігалися дещо вищі показники, що можна пояснити запасом можливостей, які можна використати в навчальній діяльності (бажання одержати знання, спілкуватися, одержати заохочення).

Зміни з боку емоційно-вольової сфери характеризуються підвищеною збудливістю, руховим занепокоєнням, а в деяких випадках млявістю й пасивністю. Формуються такі риси характеру, як боязкість, сугестивність, уразливість, плаксивість, непевність у собі, підвищена чутливість. Знижений настрій зі схильністю до невмотивованих коливань.

Ряд авторів (В.П.Платонов, В.П. Загрядський) висловлюють своє судження про те, що емоційні стани визначають не лише поведінкові реакції, але відіграють важливу роль в процесах адаптації. Тобто критерії психічного здоров'я тісно пов'язані з можливістю виконання різних видів діяльності на достатньо високому рівні. Стан та динаміка психічного здоров'я пов'язана з процесами навчання вважається для пограничних станів психотравмуючим фактором внаслідок емоційного напруження, що можемо спостерігати в дітей з вадами психофізичного розвитку [3].

Емоційно-вольова сфера дітей експериментальної групи була досліджена за допомогою психологічних методик, які дозволили визначити загальну емоційність (методика О.Р.Лурія), шкільну тривожність (методика Філіпса) та самооцінку (методика Ч.Д.Спілберга). Аналіз стану емоційної сфери у дітей з ЗПР та дітей з розумовою відсталістю показав розбіжність у показниках з дітьми ЗОШ (табл.2).

Табл. 2.

Стан емоційної сфери дітей з вадами інтелекту і дітей контрольної групи

групи	Типи НС	Методики						
		Ч.Д.Спілберг		Філліпс		О.Р. Лурія		
		Особистісна тривож	Ситуативна тривож	розбіжність	збіги	Завд. 1	Завд. 2	Завд. 3
Діти з ЗПР п = 72	Сильний п=12	51,67 ± 4,09	49,83 ± 5,37	61,67 ± 6,82	59,58 ± 6,7	1,75 ± 0,29	2,42 ± 0,33	2,67 ± 0,32
	Середній п=15	57,93 ± 2,96	58,13 ± 6,04	73,0 ± 0,44	68,67 ± 4,12	1,4 ± 0,28	2,13 ± 0,19	2,33 ± 0,27
	Нижче середнього п=35	66,34 ± 2,48	52,34 ± 2,78	71,86 ± 4,55	70,86 ± 4,28	1,71 ± 0,15	2,03 ± 0,06	2,51 ± 0,17
	Слабкий п=35	65,6 ± 4,25	55,7 ± 5,87	76,0 ± 6,49	77,0 ± 7,58	1,5 ± 0,38	2,0 ± 0	2,6 ± 0,37
Учні ЗОШ п = 164	Сильний п=11	49,73 ± 2,96	48,36 ± 4,59	75,45 ± 6,95	52,27 ± 4,83	1,82 ± 0,41	2,82 ± 0,27	2,82 ± 0,27
	Середній п=76	55,76 ± 1,47	53,93 ± 1,79	72,83 ± 1,78	71,78 ± 2,66	1,51 ± 0,12	2,17 ± 0,09	2,31 ± 0,16
	Нижче середнього п=36	57,56 ± 2,77	53,97 ± 2,75	78,75 ± 2,57	74,72 ± 3,1	1,36 ± 0,17	1,94 ± 0,07	2,31 ± 0,16
	Слабкий п=41	64,46 ± 2,39	54,39 ± 1,99	72,8 ± 2,9	72,93 ± 3,41	1,41 ± 0,15	1,88 ± 0,15	2,37 ± 0,2

При порівнянні окремих підгруп було з'ясовано, що за усіма показниками діти з порушеннями інтелекту представляють виражену тривожність, аутоагресію, відлюдькуватість. Зустрічалися такі симптомокомплекси, як страх самовираження, низька опірність щодо стресових ситуацій, а також проблеми і страхи у стосунках з учителями. Зазначені порушення були добре виражені в дітей допоміжної школи. Тривожність проявлялася в мовленні, в рухах, в міміці дітей.

За методикою Ч.Д.Спілберга в усіх досліджуваних групах дітей з різними типами нервових процесів відмічалася висока ситуативна та особистісна тривожність, що підтверджувалася і результатами дослідження за методикою Філліпса (табл. 3).

Табл. 3.

Стан емоційної сфери згідно методики Ч.Д.Спілберга

Групи	Типи НС	Особистісна тривожність			Ситуативна тривожність		
		Рівні			Рівні		
		низький	помірний	високий	низький	помірний	високий
Діти ЗОШ п=164	Сильний п=11	-	2 18,2%	9 81,8%	-	3 27,3%	8 72,7%
	Середній п=76	-	2 2,6%	74 97, 4%	-	7 9,2%	69 90,8%
	Нижче середнього п=36	-	-	36 100%	-	3 8,3%	33 91,7%
	Слабкий п=41	-	-	41 100%	-	-	41 100%
Діти з ЗПР п=72	Сильний п=12	-	2 16,7%	10 83,3%	-	1 8,3%	11 91,7%
	Середній п=15	-	-	15 100%	-	3 20%	12 80%
	Нижче середнього п=35	-	-	35 100%	-	6 17,1%	29 82,9%
	Слабкий п=35	-	-	10 100%	-	1 10%	9 90%

Згідно одержаних даних за методикою Ч.Д.Спілберга підгрупа дітей затримкою психічного розвитку з сильним типом нервових процесів показала результати помірної особистісної тривожності: в 16,7 % в дітей з ЗПР та в 18,2 % в дітей ЗОШ. Ситуативна тривожність розподілилася в даній підгрупі обох груп наступним чином: 8,3 % дітей з ЗПР представили помірну ситуативну тривожність, а 91,7 % - високу; діти ЗОШ показали в 27,3 % помірний результат, та в 72,7 % - високу тривожність.

В дітей з ЗПР з типом нервових процесів нижче середнього особистісна тривожність була у всіх 100 % дітей, а ситуативна була помірною в 17,1 %, а виражена відмічалася в 82,9 %. Учні ЗОШ показали подібні результати, а саме: особистісна тривожність у 100 % , ситуативна помірно виражена в 8.3 % і висока - в 91.7 % респондентів.

Підгрупа з слабким типом нервової системи в дітей з ЗПР показала 100 % особистісної тривожності та 10 % помірної ситуативної і 90 % високої ситуативної тривожності Тоді як в підгрупі дітей з ЗОШ в слабкому типі нервових процесів спостерігалася висока ситуативна тривожність, яка склала 100 %.

За методикою Філіпса в підгрупах учнів з сильним типом нервових процесів виявився підвищений рівень тривожності в учнів з ЗПР 41,7 % - при виявленні розбіжностей та 58,3 % при виявленні збігів, а в учнів ЗОШ відповідно-9,1 % та 63,6 %; високий рівень тривожності виявлено в даній підгрупі в 58,3 % і 41,7 % , а в дітей групи контролю відповідно: 90,9 % та 36,4 % (табл.4)

Табл. 4.

Стан емоційної сфери згідно методики Філіпса

Групи	Типи НС	Коефіцієнт розбіжностей по всьому тектсту			Кількість збігів за кожен з 8 чинників тривоги		
		Рівні			Рівні		
		помірний	підвищений	високий	помірний	підвищений	високий
Діти ЗОШ п=164	Сильний п=11	-	1 9,1%	10 90,9%	-	10 13,2%	66 86,8%
	Середній п=76	-	2 2,6%	74 97, 4%	-	7 9,2%	69 90,8%
	Нижче середнього п=36	-	-	36 100%	-	1 2,8%	35 97,2%
	Слабкий п=41	-	2 4,9%	39 95,1%	-	4 9,8%	37 90,2%

Діти з ЗПР п=72	Сильний п=12	-	5 41,7%	7 58,3%	-	7 58,3%	5 41,7%
	Середній п=15	-	-	15 100%	-	1 6,7%	14 93,3%
	Нижче середнього п=35	-	4 11,4%	31 88,6%	-	5 14,3%	30 85,7%
	Слабкий п=35	-	-	10 100%	-	-	10 100%

в підгрупах учнів з сильним типом нервових процесів виявився підвищений рівень тривожності в учнів з ЗПР 41,7 % - при виявленні розбіжностей та 58,3 % при виявленні збігів, а в учнів ЗОШ відповідно-9,1 % та 63,6 %; високий рівень тривожності виявлено в даній підгрупі в 58,3 % і 41,7 % , а в дітей групи контролю відповідно: 90,9 % та 36,4 %.

Підгрупа з середнім типом нервових процесів в дітей з ЗПР представила 100 % високу тривожність за розбіжністю результатів, а за збігами становила 6,7 % помірно вираженої та 93.3 % високої тривожності, тоді як учні ЗОШ - 2.6 % (розбіжність по тексту) та13,2 % (збіги при виконанні 8 завдань) помірно виражений результат, а 97,4 % та 88,6 % - високу тривожність відповідно.

Учні з ЗПР з типом нервових процесів нижче середнього представили 11,4 % помірної тривожності у розбіжностях по тексту та 14,3 % у збігах за завданнями, решта – 88,6 % та 85,7 % відповідно склала висока тривожність. В дітей групи контролю визначено 100 % високу тривожність в даній підгрупі при визначенні розбіжностей, 2,8 % помірної та 97,2 % - високої при визначенні збігів у виконанні завдань.

Слабкий тип нервової системи в дітей з ЗПР показав у 100 % високу тривожність в обох випадках, тоді як діти контрольної групи представили помірно виражену тривожність у 4,9 % (розбіжності) та 9,8 % (збіги), і високий відсоток склали відповідно 95.1 (розбіжності) та 90,2 % (збіги) в даній групі.

Методика О.Р. Лурії дає можливість оцінити загальний емоційний стан дитини за трьома різними завданнями. Так, дані першого завдання у всіх, практично, підгрупах дітей з ЗПР та дітей ЗОШ говорять про високий емоційний відгук дітей, готових прийти на допомогу товаришеві. Показники виконання першого завдання: в дітей з ЗПР 1 бал – 25 % і 2 бали -75 %, а діти ЗОШ – 1 бал – 36.4 % і 2 бали – 63,6 %. За результатами другого завдання в підгрупах учнів молодших класів з ЗПР 2 бали набрали 58.3 % та 41.7 % набрали 3 бали. Аналогічна підгрупа контролю представила 2 бали – 68,8 % та 3 бали – 31.2 % результатів Третє завдання для двох груп було більш цікавим і результати одержані 41,7 % відповідно: діти з ЗПР 2 бали – 33,3 % і 3 бали – 66.6 %, в порівнянні з учнями ЗОШ -18,8 % та 81.2 % відповідно.

Середній, нижче середнього та слабкий типи нервових процесів порівнювали у двох підгрупах: діти з ЗПР та учні ЗОШ. Таким чином дані розподілилися згідно табл.5.

В підгрупі молодших школярів ЗОШ середнього, нижче середнього та слабкого типів нервової діяльності спостерігаються значні труднощі у виконанні даного завдання, діти незадовільно відносяться до результатів діяльності.

Третє завдання за даною методикою не виявило особливих труднощів і лише в 7,3 % учнів ЗОШ з слабким типом нервових процесів набрали 1 бал, решта учнів обоз груп показали досить високий результат.

Табл. 3.2.12.

Дані емоційної сфери за методикою О.Р.Лурія

групи	Типи НС	Методика О.Р. Лурії								
		Завдання 1 (бали)			Завдання 2 (бали)			Завдання 3 (бали)		
		1	2	3	1	2	3	1	2	3
Учні з ЗПР п-72	Сильний п=12	3 25%	9 75%	-	-	7 58,37%	5 41,7%	-	4 33,3%	8 66,7%
	Середній п=15	9 60%	6 75%	-	-	13 86,7%	2 13,3%	-	10 66,7%	5 33,3%
	Нижче середнього п=35	10 28,6%	25 71,4%	-	-	34 97,1%	1 2,9%	-	17 48,6%	18 51,4%
	Слабкий п=35	6 60%	4 40%	-	-	10 100%	-	-	4 40%	6 60%
Учні ЗОШ П=164	Сильний п=11	3 27,3%	7 63,6%	1 9,1%	-	2 18,2%	9 81,8%	-	1 9,1%	10 90,9%
	Середній п=76	39 51,3%	35 46,1%	2 2,6%	-	63 82,9%	13 17,1%	-	25 32,9%	51 67,1%
	Нижче середнього п=36	23 63,9%	13 36,1%	-	2 5,6%	34 94,4%	-	-	26 72,2%	10 27,8%
	Слабкий п=41	24 58,54%	17 41,5%	-	7 17,1%	32 78%	2 4,9%	3 7,3%	20 48,8%	18 43,9%

Представлені та проаналізовані дані свідчать про невміння планувати свою діяльність, долати перешкоди, нездатність регулювати процеси спілкування.

Нестійкість інтересу до виконання діяльності призводить до зниження темпу працездатності, швидкої втомлюваності, що обумовлено слабкістю нервової системи дітей з вадами інтелекту.

Список основних джерел

1. Выготский Л.С. Орудие и знак развития ребенка. – Т.5. – М: Педагогика, 1983. – С.367.
2. Діти з порушенням психофізичного розвитку // Шкільна бібліотека. – 2008. – № 3. – С.116.
3. Савчук Л. Комунікативно-емоційний розвиток дітей із затримкою психічного розвитку //Дефектолог. – 2007. – № 1. – С.34.

.

The problems of training activity of the children with mental retardation are considered in the article. The influence and condition of the emotional and motivational sphere as the main parts of the influence over educational process are represented here.

Keywords: mental retardation, psycho physiological features, nervous activity, emotional and motivational sphere.

Отримано 18.09.2010 р.